

בגידה במולדת, הבושה והפגיעה בכבוד האומה: סיפורה של "אויבת העם" טלי פחימה

תקציר

בגידה במולדת היא אחד מהפשעים החמורים ביותר שאזרחי מדינה יכולים לבצע, ובישראל זוהי אחת משתי העבירות היחידות שעליהן ניתן עונש מוות. במאמר זה אני מציעה לחשוב על מונח הבגידה במולדת באופן שונה מהדרך הפורמלית שבה הוא מוגדר בחוק ובמערכת המשפט. ב"חצייתם את הקווים" מנכיחים ה"בוגדים" את הגבולות והטאבוים שאסור לחצות, ולכן התגובה הציבורית כלפיהם חושפת את החוזה החברתי הקושר את היחיד או היחידה המואשמים בבגידה לחברה, ובו בזמן קובעת את גבולות הפעילות הפוליטית המותרת להם. על מנת לעמוד על המורכבות והמשמעות של תגובה זו אשתמש במודל הכבוד שהגתה המשפטנית אורית קמיר, המחלק את המושג כבוד לארבע תת-קטגוריות שכל אחת מהן מתווה מערכת שונה של זכויות וחובות בין התושבים לבין המדינה, ובינם לבין החברה שבה הם חיים. במאמר אנתח את המקרה של טלי פחימה, אישה ישראלית יהודייה, אשר הועמדה לדין בשנת 2004 בגין בגידה במולדת, לאחר שנעצרה במעצר מינהלי והייתה האישה הישראלית היהודייה הראשונה שנגדה נעשה שימוש במעצר מסוג זה. במקביל נחשדה פחימה בקיום מערכת יחסים רומנטית עם זכריה זביידי, אז מראשי גדודי אל-אקצא בג'נין, ובגינה היא הוקעה בישראל. מטרת הניתוח של המקרה של פחימה באמצעות מודל הכבוד היא לחשוף את הבנייתם של סנטימנטים ומיתוסים לאומיים ואת מנגנוני הכוח הממשטרים ציפיות לנאמנות של אזרחים ישראלים, המושתתות על מגדרם ועל זהותם של אלו החשודים בבגידה במולדת. באמצעות שימוש במתודולוגיה של ניתוח שיח ביקורתי אני מתייחסת לתגובה הציבורית למקרה של פחימה כתגובה פוליטית, אשר משקפת את הדרך שבה החברה הנבגדת מנסה להשיב את כבודה עקב הקלון שהטילה עליה ה"בוגדת", ובה בעת ממשטרת את האזרחים ומחנכת אותם לנאמנות הנדרשת מהם.

א. מבוא

בגידה במולדת היא אחת מהעבירות החמורות ביותר שאזרחי מדינה יכולים לבצע נגד הקהילה שבה הם חיים ונגדם עצמם, בשל ההוקעה וההדרה שתהיינה מנת חלקם אם יתגלו מעשיהם. במובנה המשפטי מעוגנת הבגידה במולדת בחובת הנאמנות לשלטון, וחוק העונשין הישראלי מגדיר אותה כפגיעה בריבונות, גרימה למלחמה או סיוע לאויב.¹ מבחינה סוציולוגית הבגידה היא הפרה של נורמות, כתובות ולא כתובות, הפורטות את המושג "נאמנות למולדת" למערך של דרישות פרטיקולריות המשתנות בהתאם לזהותם המגדרית, האתנית, המעמדית והגזעית של אלו שנתפסים כמי שחצו את הקווים, והיא תלויה בקונטקסט החברתי, הפוליטי וההיסטורי שבו הם פעלו.

מטרת מאמר זה היא לחשוף את האופן שבו המונח בגידה במולדת, הקביעה איזה מעשה נחשב לבגידה והתגובה למעשה הבגידה חושפים את החוזה החברתי הקושר את היחיד או היחידה לחברה, מקנה להם מערך זכויות וחובות, וקובע את גבולות הפעילות הפוליטית המותרת להם. על מנת לעשות זאת ברצוני להציע ניתוח היוצא מההגדרה המשפטית הקובעת מה נחשבת מבחינה חוקית לבגידה במולדת ומהקטגוריה הסוציולוגית הדנה בפגיעה בציפיות החברתיות, ולהוסיף להן ממד הבוחן את התגובה החברתית כלפי הבוגדים כריאקציה לקלון שהם ממיטים על החברה שבה בגדו.

על מנת לעמוד על ההשלכות הקשות של מעשה הבגידה, ובייחוד על משמעות הבושה שהוא מטיל על העם הנבגד, אשתמש במודל הכבוד שהציעה המשפטנית אורית קמיר. לשיטתה של קמיר, לערך הכבוד, ולא לשוויון או לחירות, מקום מכונן בחברה הישראלית. קמיר מבחינה בארבע תת-קטגוריות של המושג כבוד, שכל אחת מהן מחילה מערכות שונות של ערכים וזכויות, החל ממערך הזכויות הכללי המוקנה לאזרחי המדינה והזכויות המוקנות לאדם באשר הוא אדם, ועד ליחסים בחברה פטריארכלית שבה ערכו החברתי של הפרט והסטטוס שלו נמדדים במונחים של בושה וקלון.

כדי לנתח את הקווים הממשטרים בגידה, ובמשתמע נאמנות, ולהבין מי מחזיק בהון החברתי הדרוש כדי לפרוץ אותם, אנתח את המקרה של טלי פחימה, אזרחית ישראלית יהודייה מקריית גת אשר בשנת 2004, בעיצומה של

* תודה לד"ר טל ניצן על הזמנתה להשתתף בסמינריון הקהילה הלומדת של מכון דיווידס, על ההשראה והתמיכה, על עצותיה ועל ליווי הפרויקט. כמו כן, תודה מיוחדת לד"ר אורית קמיר על הערותיה והארותיה להרצאה.

¹ הגדרות אלו נקבעו בסימן ב' לחוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיפים 97-103.

האינתיפאדה השנייה, הוגש נגדה כתב אישום בגין בגידה במולדת. עוד לפני כן מותגה פחימה בתקשורת כאישה אשר "חצתה את הקווים" הגיאוגרפיים והפוליטיים בעקבות קשריה עם זכריה זביידי, מראשי גדודי אל-אקצא בג'נין, אשר היה אז ברשימת היעדים לחיסול ממוקד של צה"ל, ושלו התנדבה להיות מגן אנושי מהתקפות הצבא.

התגובה הציבורית להצהרתה של פחימה הייתה סוערת. היא פוטרה מעבודתה, נעצרה במעצר מנהלי המבוסס על מסוכנותו העתידית של העצור ולא על מעשיו בעבר (הייתה זו הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש בסוג זה של מעצר נגד אישה יהודייה ישראלית), ומערכת היחסים בינה לבין זביידי תוארה כרומנטית. כותרות העיתונים שמרו לעיתים על לשון אובייקטיבית ונצמדו לעובדות כאשר תיארו אותה כ"פעילת שמאל שנשלחה למעצר מנהלי" (יבלונקה, רפפורט ושלם, 2004), אולם פעמים רבות נעשה שימוש בתיאור שרחוק מלהיות מאופק. בין השאר הוגדרה פחימה כ"תמהונית" וכ"משתפת פעולה עם מחבלים" (נחתומי, 2004), וכ"יהודייה בשירות הטרור" אשר "בעבר התיידדה עם מחבל בכיר" (מי-טל ושקד, 2004). תושבי קריית גת התנערו מכל קשר עימה ואמרו לעיתונאים שהיא "לא שייכת לכאן" (בן שמחון, 2004), והיא נקראה שוב ושוב "בת זוגו הישראלית של מפקד גדודי אל אקצה בג'נין" (גבירץ, מאירי וסבן, 2004). הסיפור הרומנטי נעשה מרכזי כל כך עד שבכתבה על המעצר המנהלי הופיעה כותרת משנה שבה מצוטטת פחימה באומרה: "לא היה בינינו רומן" (סויסה ורפפורט, 2004).

הניתוח של המקרה של פחימה תוך שימוש במודל הכבוד נועד לחשוף את הבנייתם של סנטימנטים ומיתוסים לאומיים, ואת מנגנוני הכוח הממשטרים ציפיות לנאמנות המושתתות על מגדרם ועל זהותם של אלו החשודים בבגידה במולדת. בהתבסס על מודל הכבוד, אני טוענת כי הסיבה לתגובה הקשה כלפי פחימה אמנם נבעה מהאיום הביטחוני שהיה טמון במעשיה, אולם היא גם נעוצה בכך שמעשיה המיטו קלון ובושה על הדרת הכבוד של הקולקטיב היהודי-ישראלי שאותו היא "הכתימה"; לפי ניתוח זה, מטרת התגובה הייתה למזער את הפגיעה הזו ולנקות ולטהר את הקבוצה (הן הישראלית והן הקריית-גתית) מהכתם שדבק בה בעקבות מעשיה של פחימה.

התגובה הציבורית למקרה של פחימה הייתה מורכבת ופשוטה בה בעת. פחימה אמנם זכתה לתמיכה של אנשי רוח ואקדמאים, המשוררים אהרון שבתאי (2004) ומאיר ויזלטיר (2007) כתבו לכבודה שירים ונעשה עליה סרט דוקומנטרי אוהד, אולם רוב הציבור הישראלי ראה אותה כאישה מסוכנת אשר חצתה את הקווים, והסיקור העיתונאי לרוב שיקף זאת. לצורך המאמר אנתח את התגובה

הציבורית אשר התבטאה בכיסוי התקשורתי, כלומר את התגובה הרגשית לסיפורה, כתגובה פוליטית וכשיח המשקף את הדרך שבה החברה הנבגדת מנסה להשיב לעצמה את כבודה שנפגע.

המתודולוגיה שבה אשתמש תהיה ניתוח שיח ביקורתי (פוקו, 2005) של הייצוגים העולים מהכיסוי התקשורתי של הסיפור בשנים 2004-2007 בעיתונים **הארץ**, **מעריב** ו**ידיעות אחרונות**. הניתוח יתבסס על כיסוי הסיפור בעיתונות היומית ובעיתוני סוף השבוע שבהם התפרסמו כתבות עומק על הנושא. נקודות הזמן שבהן אתמקד הן הריאיון המקיף של פחימה לעיתון **העיר**, שבו הצהירה על נכונותה לשמש מגן אנושי של זכריה זבידי, והתקופה לאחר הגשת כתב האישום בגין בגידה. בניתוח אתייחס לסיקור העיתונאי כטקסט שמבטא עמדות אידיאולוגיות ומארגן קונפליקטים ואירועים מורכבים לסכמות ולתמות פשוטות (Liebes, 1994). הסיפור העיתונאי, במובן זה, מציג תופעות והתנהגויות מסוימות כ"מובן מאליו" (בארת, 1998), בשעה שהללו משקפות יחסי כוח בין קבוצות שונות ותחרות נרטיבים בין זהויות שונות בחברה - מגדריות, מעמדיות או אתניות (קליין, 2010). מטרת הניתוח היא לעמוד על הדרך שבה הכיסוי העיתונאי של הסיפור שיקף את התגובה הקולקטיבית לבושה ולקלון, ובה בעת לתאר את הקווים שמותר ובייחוד את אלו שאסור לאזרחיות ישראליות לחצות. כמו כן אתבסס בניתוח על הפרוטוקולים של ההליכים המשפטיים, ואעגן את המקרה בקונטקסט ההיסטורי הרלוונטי.²

המאמר בנוי משלושה חלקים. תחילה אציג את המקרה של פחימה, לאחר מכן אתאר את מודל הכבוד תוך התמקדות בחלקים הרלוונטיים לניתוח משמעות הבגידה במולדת ולהבנת המקרה של פחימה, ולסיום אנתח את סיפורה.

² מאמר זה מבוסס בחלקו על עבודת הדוקטור "בין חתירה לבגידה: הקונפליקט הישראלי פלשתינאי דרך סיפורה של בוגדת לכאורה", שכתבתי על המקרה של טלי פחימה. בעבודה זו ביצעתי ניתוח תוכן איכותני של הכיסוי התקשורתי, אשר כלל את הסיקור התקשורתי של המקרה בשנים 2003-2007 בעיתונים **מעריב**, **הארץ** ו**ידיעות אחרונות**. הסיקור העיתונאי שיקף מאבק של נרטיבים, ומפאת קוצר היריעה אתמקד במאמר זה בנרטיבים המרכזיים הרלוונטיים לניתוח המקרה באמצעות מודל הכבוד.

ב. סיפורה של טלי פחימה - האישה שחצתה את הקווים

על מנת להבין את הקווים שפחימה חצתה ולעמוד על המשמעויות החתרניות של דמותה הציבורית, אביא להלן את פרטי המקרה תוך התמקדות בכיסוי התקשורתי של סיפורה של מי שתוארה כ"פעילת השמאל המזרחית מקריית גת שהפכה לבת זוגתו של טרוריסט פלסטיני".³

סיפורה של פחימה פרץ לתודעה הציבורית במרץ 2004, בעיצומה של האינתיפאדה השנייה, שבה שטפו את ישראל פיגועי התאבדות אלימים אשר כווננו נגד האוכלוסייה היהודית. פחימה, אז צעירה בת 28 מקריית גת, הצהירה בריאיון לעיתון **העיר** כי היא מתנדבת להיות המגן האנושי של זכריה זביידי, אשר היה בזמנו מראשי גדודי חללי אל-אקצא בג'נין וברשימת היעדים לחיסול ממוקד של צה"ל (סגל, 2004). זביידי התראיין רבות לתקשורת הישראלית והצהיר לא אחת כי ארגן פיגועי התאבדות במסגרת ההתנגדות לכיבוש הישראלי בשטחים (לוי, 2004). פחימה נחשפה לסיפורו בעקבות ריאיון שנתן לעיתונאי עלי ואקד ב-ynet, שבו סיפר על חייו וילדותו בג'נין ועל השתתפותו בתיאטרון הילדים של ארנה מר שפעל על גג ביתו, וכן על מותם של אימו ואחיו מחילופי אש בין צה"ל לכוחות פלסטיניים. לדברי פחימה, סיפור חייו הטראגי של זביידי נגע לליבה. היא יצרה עימו קשר טלפוני והחלה לבקר בג'נין, שם התפתחו ביניהם יחסי ידידות אמיצים, לדברי שניהם.⁴

לאחר שהייתה עדה לדבריה לניסיון של צה"ל להרוג אותו באחד מביקוריה בג'נין יזמה פחימה ריאיון בעיתון **העיר** שבו הצהירה כי היא "חושבת לשמש מגן אנושי בשבילו" כדי למנוע מצה"ל לנסות להתנקש בחייו (סגל, 2004: 42). כמו כן, פחימה הניחה כי לאחר שייחשף הציבור הישראלי לסיפורו של זביידי ולעונו ולסבל של התושבים בג'נין, היא תוכל לגרום ללחץ ציבורי אשר יוביל להפסקת השימוש בסיכולים הממוקדים.⁵

לאחר הריאיון המשיכה פחימה לבקר בג'נין. היא המשיכה לעשות זאת גם לאחר שזומנה לתשאול על ידי כוחות הביטחון (ליס ורותם, 2004). ב-9 לאוגוסט 2004 נעצרה טלי פחימה במעצר מנהלי בתגובה לקשריה המוצהרים עם זביידי, ובשל חשדם של שירותי הביטחון הישראליים כי בכוונתה לבצע מעשי טרור נגד

³ הניתוח התקשורתי מבוסס בעיקר על כתבות עומק שנכתבו על המקרה במוספי סוף השבוע, שם ניסו העיתונאים לפצח את "החידה" של פחימה, ומשם עלה תיאור זה שלה.

⁴ מבוסס על ריאיון עם פחימה שנערך בערערה ב-1.8.2008 וריאיון עם זכריה זביידי שהתקיים בתיאטרון בג'נין ב-21.4.2009.

⁵ מבוסס על ריאיון עם פחימה שנערך בערערה ב-1.8.2008.

אזרחים. מעצר מנהלי הוא אמצעי מניעתי הננקט בגין חשד למסוכנות עתידית של העצור, ולא בגין חשד המבוסס על מה שעשה או על עובדות מוכחות. מותרת בו סטייה מדיני הראיות, ובמקרים מסוימים ייתכן כי לעצור לא תהיה גישה לכתב האישום או לראיות. בית המשפט יכול לחדש את תקופת המעצר בכל שישה חודשים ללא הגבלת זמן.⁶ עד למעצרה של פחימה נעשה שימוש במעצר מנהלי בעיקר נגד פלסטינים החשודים בעבירות הנוגעות לביטחון המדינה, או נגד ישראלים יהודים שהיו חברי המחתרת היהודית. במקרה של פחימה הייתה זו כאמור הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש בכלי זה נגד אישה ישראלית יהודייה. רשויות הביטחון טענו כי המעצר המנהלי נחוץ במקרה של פחימה, מכיוון שאם יוגש נגדה כתב אישום יאלצו לחשוף מידע מודיעיני סודי (יבלונקה, רפפורט ושלם, 2004). בית המשפט העליון קבע כי מעצרה של פחימה היה "בלתי נמנע, מכיוון שהראיות נגדה מצביעות על סכנה מוחשית ומידית [...] וכי אם תשוחרר היא עלולה במידת ודאות קרובה להיות מעורבת בפעילות [...] טרור כלפי יעדים ואזרחים ישראלים" (מי-טל וצימוקי, 2004). היו אמנם שופטים שהעבירו ביקורת על התנהלות השב"כ, אך הכיסוי התקשורתי הדגיש לרוב את מסוכנותה בקביעות כגון "יהודייה בשירות הטרור" או "טלי התכוונה להעביר מטען" (ליס ורותם, 2004; מאירי ומי-טל, 2004; מי-טל ושקד, 2004). פחימה הוחזקה במעצר מנהלי במשך יותר משלושה חודשים, וב-26 לדצמבר 2004 הוגש נגדה כתב אישום בגין בגידה במולדת. במשך תשעת חודשי מעצרה אשר נמשך גם לאורך המשפט הוחזקה פחימה בבידוד, חלק מהזמן בבידוד מלא.

כתב האישום התבסס ברובו על אירוע אשר התרחש במהלך מבצע צבאי בג'נין, שבו אבד לצה"ל מסמך סודי אשר הגיע לידי זביידי ואנשיו כאשר פחימה הייתה עימם.⁷ המסמך כלל עמוד ובו תמונות של ארבעה מבוקשים (ביניהם זביידי) ומידע בסיסי עליהם, ושלושה עמודים של מפה של ג'נין. על סמך עדות של שני משתפי פעולה פלסטינים אשר העידו נגדה ומאוחר יותר חזרו בהם מעדותם, טענה התביעה כי פחימה תרגמה והסבירה את תוכן המסמך לאנשי גדודי חללי אל-אקצא. בעקבות המקרה הואשמה פחימה ב"סיוע לאויב בזמן מלחמה" ובתמיכה בארגון טרור. סיוע לאויב בזמן מלחמה הוא עבירה שהעונש עליה יכול להיות מאסר עולם או אפילו גזר דין מוות, והוא שייך לחלק בחוק העונשין העוסק בבגידה במולדת.⁸

⁶ חוק סמכויות שעת חירום (מעצרים), התשל"ט-1979.

⁷ תפ"ח (מחוזי ת"א) 1229/04 מדינת ישראל נ' פחימה (פורסם בפסקדין, 22.12.2005).

⁸ פחימה הואשמה גם בהחזקת נשק באופן בלתי חוקי. זו הייתה האשמה שולית יחסית לשאר ההאשמות ולא הייתה לה משמעות כמעט מבחינת הבגידה במולדת.

התגובה הציבורית בישראל להגשת כתב האישום הייתה כאמור קשה, והדברים הגיעו לידי כך שבתחילת הדיון בבית המשפט וידא השופט כי אין בכוונת התביעה לדרוש עונש מוות לפחימה.⁹

ב-30 לנובמבר 2005, 11 חודשים לאחר הגשת כתב האישום נגדה, יזמה פחימה עסקת טיעון עם התביעה שבמסגרתה הודתה בעבירות של מסירת מידע לאויב לתועלתו עקב הקראת המפה ולא תרגומה, מגע עם סוכן זר והפרת הוראה חקוקה של איסור כניסה לשטחי A ברשות הפלסטינית. במסגרת עסקת הטיעון נגזרו עליה שלוש שנות מאסר בפועל ו-18 חודשי מאסר על תנאי.¹⁰ ב-3 לינואר 2007 שוחררה פחימה מהכלא לאחר שריצתה פחות משלוש שנות מאסר - כלומר ההליך המשפטי שהחל בכתב אישום בגין בגידה במולדת ואפשרות לעונש מוות הסתיים במאסר של שנים ספורות. לאחר שחרורה עברה פחימה לגור בכפר ערערה שבאזור המשולש, ובהמשך עברה לראמאללה. ביוני 2010 התאסלמה אצל השייח' ראא'ד צ'לאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית אשר ב-2015 הוכרזה כהתאחדות בלתי מותרת. בשנים האחרונות היא גרה ביישוב בצפון הארץ.

פחימה הביעה הזדהות פומבית עם מחבל פלסטיני שעומו נחשדה שיש לה מערכת יחסים רומנטית, שאותה סירבו שניהם לאשר או להכחיש, ושלו הסבירה ותרגמה על פי הודאתה מסמך צבאי סודי בעיצומה של האינתיפאדה השנייה. בשל כך היא נתפסה לא רק כאיום ביטחוני אלא גם כמי שפגעה בכבוד הלאומי. במובן זה היחסים עם זביידי היו בגידה מסוג אחר לגמרי, הקשור להיותה אישה אשר חצתה את הקווים. על מנת להבין את המשמעות החברתיות של מעשיה ואת מה שעמד מאחורי התגובה התקשורתית, אציג להלן את מודל הכבוד על חלקיו השונים ואת המשמעות המיוחדת של ערך זה בחברה הישראלית.

⁹ מידע זה מבוסס על ריאיון עם כתבת טלוויזיה אשר סיפרה לי זאת וביקשה להישאר בעילום שם.

¹⁰ ראו **מדינת ישראל נ' פחימה**, לעיל הערה 7.

ג. מודל הכבוד בישראל - honor, dignity, respect

בישראל אין חוקה או מסמך מכונן הקובעים ערכי יסוד קולקטיביים. להכרזת העצמאות יש ערך סימבולי הרלוונטי בעיקר לזהות הלאומית היהודית-ישראלית, וכן קיימים שורה של חוקי יסוד בעלי צביון חוקתי שמטרתם היא הסדרת הפעילות של רשויות השלטון. שונה מהם הוא **חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** (להלן: חוק היסוד), שהיה חלק מהמהפכה החוקתית בישראל שהוביל בשנות ה-90 נשיא בית המשפט העליון השופט אהרון ברק, במטרה לתת מקום מרכזי לזכויות האדם במשפט הישראלי.¹¹

חוק היסוד מושתת על ההכרה בערך חיי האדם וקדושתם ובהיות האדם בן חורין. הוא קובע שורת זכויות אדם בסיסיות כגון הזכות לחיים, הזכות לקניין וזכות האדם על גופו, והוא בעיקר טבע את ערך "כבוד האדם" כערך יסוד מרכזי בחברה ובמשפט הישראליים (קמיר, 2004: 10). לחוק שנחקק לאחריו אסור לסתור את הערכים המובטחים בו, כך שבפועל חוק היסוד מחייב את מערכת המשפט הישראלית לקיים מערכת ערכים פלורליסטית.¹² השימוש בחוק היסוד בפסיקה הישראלית הוביל לכך שהחוק הפך לאחד הכלים המרכזיים שבאמצעותם הטמיע בג"ץ את המחויבות לזכויות אדם בישראל. הפסיקה הנשענת על החוק יצרה קונצנזוס משפטי שנתן לגיטימציה לתפיסת עולם ליברלית ופלורליסטית.¹³

המשפטנית אורית קמיר חילקה את המונח "כבוד האדם" לארבעה תת-מושגים המקבילים לארבעה מונחים בשפה האנגלית: dignity, respect, honor ו-glory. כל אחד מארבעת המושגים הללו מייצג מערכת יחסים חברתית שונה בין הפרטים בחברה, וכל אחד מהם ממסגר מערכת זכויות אחרת - החל בזכויות המינימליות שיש לאדם באשר הוא אדם, עבור למערך הזכויות הרחב המוקנה לאזרחים, וכלה בהגדרת יחסים מגדריים בחברות פטריארכליות הבנויות על

¹¹ ע"א 6281/93 בנק המזרחי המאוחד בע"מ נ' מגדל כפר שיתופי, פ"ד מט(4), 221 (1995). בפסק דין זה נקבע כי חוקי היסוד גוברים על כל חקיקה שקודמת להם וכי לבג"ץ סמכות לבטל חוקים הסותרים את חוקי היסוד.

¹² סעיף 8 לחוק היסוד מהווה את "פסקת ההגבלה" האוסרת לחוקק חוקים אשר יסתרו את חוק היסוד, אלא אם כן נעשה הדבר למטרה ראויה ובאופן ההולם את ערכי המדינה. חשוב לציין כי הכתוב כאן הוא הסבר כללי בלבד למשמעות החוקתית של חוק היסוד.

¹³ בעניין זה ראו לדוגמה את בג"ץ 769/02 הוועד הציבורי נגד העינויים בישראל נ' ממשלת ישראל פ"ד נז(6) 285 (2006), ובג"ץ 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל נ' ממשלת ישראל פ"ד נג(4) 817 (1999), שבהם נעשה שימוש בחוק היסוד על מנת להגביל את המדינה בשימוש בסיכולים ממוקדים ובשימוש בעינויים בחקירת חשודים בפעילויות טרור.

הדרת כבוד (קמיר 2004; 2007).¹⁴ מודל זה הוא אינהרנטי להבנה של הסדר החברתי שמושג הבגידה מערער ושל ההשלכות של ערעור זה עבור היחיד ועבור החברה ככלל.

כבוד המחיה (respect) מתייחס לזכויות המוקנות לאזרחים וללגיטימציה החברתית שיש להם להגשים את מאווייהם ורצונותיהם. החברה מקבלת את האזרחים כמות שהם תוך התייחסות לצורכיהם הפרטיקולריים, ותוך כיבוד השונות שלהם הן כפרטים והן כחברים בקבוצה (קמיר, 2004: 34-37). מערך זכויות זה מכיר בפוטנציאל האנושי של האדם ומעודד את מימוש כישוריהם, יכולותיהם, נטיותיהם ושאפיותיהם של הפרטים בקבוצה, בהתאם למערכת הערכים שעל פיה בוחרים האזרחים לחיות. זוהי למעשה האזרחות במובנה הרחב ו"הנדיב" ביותר, המסמלת את קבלת הפלורליזם האנושי על מכלול גווניו ומורכבויותיו (קמיר, 2007: 52).

הכבוד הסגולי (dignity) הוא "הקומה התחתונה" של כבוד המחיה, מעין קו אדום שאסור לחצות אשר מתווה את הדרך שבה ראוי להתייחס לבני האדם. במסגרת הכבוד הסגולי ניתנת הכרה לאדם באשר הוא אדם, מוכרת זכותו לחיים, הזכות שלא לרעוב, לקפוא מקור או לסבול מאלימות, ללא קשר להיותו אזרח בעל זכויות במדינה. הפרת הזכויות הללו מהווה טאבו מוחלט (שם, 53). הכבוד הסגולי הוכר ב"הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" משנת 1948, אשר אומצה על ידי העצרת הכללית של האו"ם לאחר מלחמת העולם השנייה במטרה למנוע דה-הומניזציה, ומונה זכויות יסוד בסיסיות מולדות של בני האדם אשר אין צורך לעשות דבר על מנת לקבלן.

בשונה מכבוד המחיה והכבוד הסגולי המתייחסים למערך החוקי והמבני, **הדרת כבוד (honor)** מתייחסת למערכת זכויות אחרת לחלוטין, שהיא הבסיס הנורמטיבי לחברה פטריארכלית היררכית שבה הערך של כל פרט נקבע כנגד ערכו של פרט אחר. בחברות של הדרת כבוד הכבוד הוא רכושו היקר ביותר של האדם; הוא מבטא את הסטטוס החברתי שלו והוא נקבע על פי עמידתו בנורמות הנהוגות בחברה. סטייה מהנורמות משמעותה פגיעה בסטטוס החברתי של הנפגע, כלומר בהדרת הכבוד שלו, והיא גורמת לנפגע השפלה וקלון. בו בזמן, פגיעה זו מאדירה את הדרת כבודו של הפוגע על חשבון הנפגע. על מנת להשיב את הדרת הכבוד ולשקם את הסטטוס החברתי שנפגע נדרשת פעולת תגמול פומבית המוכרת ככזו על ידי החברה, אשר לא רק תפגע בהדרת הכבוד של הצד

¹⁴ במאמר זה אשתמש רק בשלושת התת-מושגים הראשונים מכיוון ש-glorious מתייחס לכבוד המיוחס לאל במובנו המטפיזי והמואצל על האדם.

הפוגע מידה כנגד מידה, אלא עליה להיות חמורה יותר מההתנהגות המביישת שעליה היא גומלת (קמיר, 2004: 21-19).

כפי שאפרט בהמשך, בהקשר המגדרי יש להדרת הכבוד חשיבות מרובה. חברות פטריארכליות מסורתיות הן חברות של הדרת כבוד שבהן מיוחסת חשיבות עצומה לטוהר המיני של נשים. חילולו מהווה מקור בושה הן לאישה והן לחברה או לקבוצה שאליה היא שייכת, ולפיכך שמירה על כבוד הפרט ועל הכבוד הקבוצתי מחייבת נשים וגברים בהתנהגויות שונות: הגבר מחויב להגן על הדרת כבודו שלו ושל משפחתו באופן אקטיבי, ואילו כבודה של האישה ושל הקהילה קשור לשמירה על תומתה המינית, מכיוון שבכך היא מבטיחה שרק לגבר שעימו היא מזוהה ושאחראי ל"כבוד המשפחה" יש גישה אליה ואל גופה. מטאפורית אפשר לומר כי אם היא "נחדרת" גם הקבוצה שאליה היא שייכת "נחדרת", ובכך היא ממיטה בושה על הקהילה שלה. על מנת לשקם את הדרת הכבוד שחוללה נדרשת כאמור פעולת תגמול חריפה, אשר תפגע בכבוד האישה ש"סתתה" וחיללה את כבוד קבוצתה (שם, 24-25; קמיר, 2007: 67-68).

1. הדרת הכבוד והאתוס הציוני - מגלות לגאולה וחובת הנאמנות בפריזמה מגדרית

החברה הישראלית, שבה חיה פחימה ושבתוכה חצתה את הקווים, בנויה על ערכים עמוקים ומושרשים של הדרת כבוד, אשר היו קיימים עוד טרם קום המדינה.¹⁵ קריאה של התהליכים ההיסטוריים שהולידו את התנועה הציונית דרך מודל הכבוד מעלה כי הציונות התפתחה בין השאר בתגובה ליחס המשפיל שספגו יהודי אירופה במדינות שחיו בהן במאה ה-19, שבהן לא היו להם זכויות אזרח פורמליות ושלא יכלו להיטמע בהן בגלל דעות קדומות (קמיר, 2007: 71). הגבר היהודי נתפס באירופה כמכוער, לא ישר, תאב בצע, עצלן ומוג לב. הוא היה אנטייתזה לגבר האירופי אשר סימל את הגבריות ה"אמיתית" וה"ראויה". במובן זה הגבר היהודי היה נטול הדרת כבוד, ולא זו בלבד אלא הוא גם נתפס כמישהו אשר לעולם לא יוכל לפתח הדרת כבוד (שם, 71-72).

ניתוח מגדרי מעלה כי הציונות הייתה פרויקט מסקולניזציה (masculinization) של העם היהודי. דמותו של "היהודי החדש" אשר עמדה במרכז הפרויקט הציוני, זו של הצבר החקלאי, הלוחם להשגת אוטונומיה לאומית

¹⁵ מכיוון שהעבודה מתמקדת בחברה הישראלית, ניתוח מודל הכבוד יעסוק בעיקר בחברה הישראלית ולא בחברה הפלסטינית.

יהודית, נתפסה כגברית והייתה ניגוד דיאלקטי לקיומה "המשפיל" כביכול של היהדות הגלותית, שנתפסה כחלשה וכנשית (שם, 75). מדינת ישראל כוננה לא רק כביתו של העם היהודי אלא גם כמדינת לאום ברוח מדינות הלאום האירופיות, ובה שיקפה דמותו של "היהודי החדש", הצבר, את זו של הגבר האירופי "האידיאלי" (נוה, 2007: 117). הקיום היהודי-ישראלי המודרני והאומה היהודית מהתקופה התנ"כית, על דימויי הגבריים של ריבונות ודמויות גבריות חזקות כגון מלכים ונביאים, היו דרך להסיר את "כתם" הבושה מעל קיומו הגלותי של העם היהודי, ובהמשך את הקלון שב"הליכה כצאן לטבח" של היהודים בשואה (שם; קמיר, 2007: 74-75).

אולם בעוד האתוס הציוני הבטיח לגבר היהודי גאולה מקיומו הכביכול נחות של הגבר היהודי הגלותי, הפרויקט סבל מעיוורון מגדרי אינהרנטי מכיוון שה"גאולה" כוונה לגבר היהודי ולא לאישה היהודייה. כך, למרות השיח על שוויון, התפקידים המגדריים המסורתיים נשארו. תפקידה של האישה היהודייה היה ונשאר להיות רעיה ואם, להוליד ילדים שיהפכו לחיילים ולרתום את רחמה ל"מאבק הדמוגרפי" נגד החברה הפלסטינית על מנת ללדת ילדים יהודים שברבות הימים יישבו את הארץ (ברקוביץ, 2001: 241; קמיר, 2007: 76). למרות התפקיד המשני שנועד לאישה היהודייה יחסית לגבר היהודי בישראל, אתוס השוויון המגדרי היה ועודנו אתוס מרכזי בקולקטיב הישראלי-יהודי. הוא מתבטא בין השאר בדרישה לשוויון הזדמנויות בעבודה ולהשתלבות נשים בתפקידי לוחמה, ובהכרה בזכותן לשוויון של נשים לסביות, מהגרות עבודה, חד-הוריות ועוד.¹⁶ זכותן של נשים יהודיות לאזרחות מלאה, כלומר לכבוד מחיה, מוכרת הן בחוק והן בחברה, והחברה הישראלית מעודדת נשים (יהודיות בעיקר) למצות את הפוטנציאל שלהן ולהיאבק על זכויותיהן.¹⁷

בה בעת, מערך הזכויות שהאזרחות מקנה לאישה היהודית-ישראלית אינו אבסולוטי אלא דיפרנציאלי, ותלוי בקטגוריות זהות כמו מוצא אתני, פריפריאליות או מרכזיות גיאוגרפית, מעמד כלכלי ורמת ההשכלה (קמיר, 2007: 82-83).

על רקע הדואליות של אתוס שוויוני מחד גיסא מול חלוקת תפקידים מגדרית מסורתית מאידך גיסא, הציפיות לנאמנות מאישה יהודייה גם הן שונות

¹⁶ מגמה זו באה לידי ביטוי בין השאר בבג"ץ אליס מילר, שבו דרשה מילר את הזכות להיקרא למיונים לקורס טיס בצה"ל כמו הלוחמים הגברים, ובהשתלבות של נשים לוחמות ביחידות מג"ב.

¹⁷ כפי שעולה מסדרת חוקים ופסקי דין כגון החוק למניעת הטרדה מינית, תשנ"ח-1988, חוק איסור צריכת זנות, התשע"ט-2019, ובג"ץ אליס מילר שבו נקבע שוויון מגדרי בגישה למבחני המיון לקורס טיס.

לחלוטין מהציפיות מגבר יהודי, ובהתאמה יש קווים שונים שאסור להם לחצות. האישה חופשייה להשתתף בספֶרה הציבורית והפוליטית הנתפסת כגברית, אך עדיין מצופה ממנה כאמור ללדת ילדים יהודים. בהקשר זה מערכת יחסים מינית של אישה יהודייה עם גבר ערבי, בין במפורש ובין במשתמע, אינה רק בגידה בתפקידה הלאומי כאחראית ליצירת דור ההמשך וחינוכו אלא גם הטלת קלון על הקולקטיב היהודי הפטריארכלי, מכיוון שהיא איבדה את הדרת כבודה, ובמשתמע היא מכתימה את הקבוצה שאליה היא שייכת.

ד. הבגידה במולדת בראי הכבוד

1. חציית הקווים - המגן האנושי והאישה הפרוצה

החברה הישראלית, כאמור, מושתתת על ערכים של הדרת כבוד, ולנשים יש בה מקום ותפקיד מיוחד הנוגע להמשכיות האומה ולתיחום גבולותיה. משום כך, מעשיה של פחימה ביטאו בגידה קשה הרבה יותר מהסכמתה לתרגם מפה במסמך צבאי סודי לראש גדודי אל-אקצא בג'נין בעיצומה של האינתיפאדה השנייה. על מנת לעמוד על המשמעויות החתרניות של סיפורה אתמקד תחילה בריאיון הראשון שנתנה פחימה לתקשורת, שבו התנדבה להיות "המגן האנושי" של זבידי, הטרוריסט הפלסטיני.

בתור אזרחית יהודייה בדמוקרטיה הישראלית היה לפחימה מובן מאליו כי יש לה כבוד סגולי וכי לחייה יש ערך. יותר מכך, היא גם תפסה את עצמה כבעלת כבוד מחיה, ואת כוונתה לגונן על זבידי היא שאבה מהפריבילגיות האזרחיות שלה כיוון שהניחה שלא יפגעו בה. הכרה זו עמדה מאחורי הצהרתה כי "אם לא יקום שיח ציבורי סביב ניסיונות החיסול של זכריה אני אנסה להציל את האיש הזה בעצמי" (סגל, 2004: 42). כלומר פחימה השתמשה הן בכבוד הסגולי והן בכבוד המחיה שלה על מנת לומר שאם היא תהיה לידו כל הזמן, הצבא לא ינסה לפגוע בו מחשש לפגיעה בחייה.

פחימה הניחה שיש לה כבוד מחיה ושמותר לה לממש את הפוטנציאל האנושי שלה, גם אם הוא כולל הגנה על טרוריסט מבוקש. בשל הנחה זו היא גם ראתה את עצמה כאוטוריטה עם סמכות והשפעה מספיקות על מנת להסביר מדוע שיקולי צה"ל לגבי פעולות הצבא בג'נין והניסיונות להרוג את זבידי לא היו בהכרח ביטחוניים, אלא נבעו, בין השאר, ממאבקי כוח בין הצבא ללוחמים

הפלסטינים:¹⁸ "לא צריך להרוג אותו בשם הכבוד העצמי של צה"ל, ובדרך להרוג תמיד עוד שלושה ארבעה אזרחים, שאחר כך יגידו שהם 'בכירים'. כמה בכירים יש לעם הזה?" (שם). היא מתארת את נסיעותיה לג'נין כמעין ניסיון בלשי לפצח את דמותו של זביידי ולהבין מה קורה שם: "יש כאן עניין גדול ששווה לחקור אותו [...] החלטתי שאין מחיר גבוה מידי בשביל לדעת את האמת" (שם). בביקורים אלה היא מצאה, לדבריה, "שיש פערים עצומים בין המידע שאני מקבלת מבחון למידע שמאכילים אותנו כאן", ולכן היא נכנסה שוב ושוב לג'נין כדי "לחקור בעצמי את הדברים" (גבירן, מאירי וסבן, 2004). היא האמינה כי הניסיון האישי שלה והעדויות על הקשר שלה עם זביידי יספיקו על מנת לשכנע כי הוא לא באמת מסוכן: "אני ההוכחה לכך שהוא לא מפלצת, כי בי הוא לא נגע" (סגל, 2004: 44). וכך, באמצעות הצעתה הפומבית להשתמש בגוף שלה כדי להגן עליו הביעה פחימה, האזרחית הישראלית, הזדהות ומחויבות עם הזכות הבסיסית ביותר לחיים של זביידי, ודרשה את הכבוד הסגולי, כלומר את ה-dignity של הטרוריסט הפלסטיני - שלא רק שאין לו דיגניטי, אלא אין לו מערך הזכויות המוקנות לאזרחים בישראל.

פחימה לא רק תפסה את עצמה כבעלת כבוד מחיה, אלא אף דרשה מהחברה הישראלית להכיר בה כבעלת אזרחות מלאה; גם אם היא "מבינה שחיי עשויים להשתנות בעקבות פרסום סיפורה", זהו מחיר שהיא "מוכנה לשלם כדי להציל את חייו של זביידי" (שם, 42). כלומר היא יודעת שגם אם התגובה בישראל למעשיה תהיה קשה, יהיה ביכולתה לעמוד בה.

אולם בעוד לפחימה יש בישראל כבוד סגולי, יש לה רק סוג מסוים של הכרה אזרחית, או respect, וכבוד המחיה שהיא "מקבלת" הוא חלקי בלבד.¹⁹ היא אמנם אזרחית ישראלית ויהודייה, אך היא אישה, ואין לה לא הרקע הביטחוני ולא ההון החברתי הנדרש על מנת שיתייחסו ברצינות לדבריה. הכיסוי התקשורתי שיקף את אזרחותה החלקית כאשר פירט את חריגותה: נכתב שהיא בת לאם חד-הורית, שהיא "רווקה המתגוררת בגפה" אשר "לדבריה, בקושי סיימה תיכון" (שם, 40). בראיון עומק עם אימה של פחימה, בניסיון נוסף לפצח את חידת דמותה, מתואר הרקע השונה שממנו הגיעה, ובמשתמע - אזרחותה החלקית: "הבלוק של

¹⁸ השאלה אם להגדיר את הפלסטינים אשר נלחמו בצה"ל כטרוריסטים או כלוחמים היא שאלה טעונה והתשובה לה תלויה בזיהוים של הקוראים ובהשקפת עולמם הפוליטית. במאמר זה אני בוחרת לכתוב אותם לוחמים מכיוון שהם נלחמו ישירות בלוחמי צה"ל, וזאת בשונה מטרוריסטים המתפוצצים באוטובוסים ובבתי קפה בלב אוכלוסייה אזרחית.

¹⁹ במקום אחר אני מתארת בהרחבה את המשמעות של טווח הפעולה הפוליטי של אזרחים ממגדר, מוצא אתני, מעמד ומיקום פריפריאלי שונים, וראו כהן, 2017.

עמידר", ש"אין בו צל, לא נדנדה ולא דשא", מקריית גת שבה "נאבקים אנשים עם קשיי קיום [...] עם קללת הדרום"; אותה קריית גת שהיא "עיר ימנית מובהקת" עם אוריינטציה דתית חזקה ושבה יש "כרזות של ש"ס והרב כדורי, מעוז שוקק של חב"ד מול הבית" (טל שיר ויחזקאלי, 2004). בתיאורים אלה מודגשות הלימינליות והשוליות שלה בהשוואה לפעילי שלום אחרים אשר הגיעו ממרכז ההגמוניה: "היא לא פעילת שמאל שלצדה משפחה חמה ואוהבת מתל אביב או מרחביה, מפלגה או ארגון תומך. היא טלי פחימה, צעירה אלמונית שגדלה בתנאים קשים בשיכון בקריית גת" (גבירן, מאירי וסבן, 2004).

הדגשת "אזרחותה החלקית", בניגוד לאזרחות "מלאה" של בעלות סיפור חיים שונה, לא רק הדגישה את החריגות והתמהונות שלה אלא גם גרעה מהסטטוס החברתי שלה. כמו כן נעשתה דה-פוליטיזציה לפעולותיה כאשר נרמז כי המוטיבציה שלה לא נבעה מאקטיביזם "טהור" אלא מגורמים אחרים: "חיפוש תוכן ומשמעות לחייה", "הקשיים שהיא חוותה [...] בילדותה דחפו אותה לקמפיין למען זבידי" (גבירן, מאירי וסבן, 2004), ואף מניעים רומנטיים, כפי שעלה מכך שהיא תויגה שוב ושוב כבת זוגו של זבידי (מאירי ומי-טל, 2004). כתבות תיארו אותה כמשוגעת שיש לה "שריטה" (שם), ותושבי קריית גת, העיר שבה גדלה, צוטטו באומרים: "היא לא שייכת לכאן, אנחנו לא יודעים עליה שום דבר" (בן שמחון, 2004), כאילו מנסים לנקות את עצמם מהכתם שדבק גם בהם דרכה.

לפגיעה זו בכבוד המחיה שלה, כלומר באזרחותה ובלגיטימיות של האקטיביזם הפוליטי שלה, הייתה תוצאה כפולה. ראשית, הדבר כאמור גרע ממעמדה בחברה הישראלית, ובמונחי הדרת כבוד משמעות הנמכת הסטטוס שלה הייתה מזעור המשמעות של "בגידתה" - מכיוון שככל שהבוגד או הבוגדת "קטנים" יותר פגיעתם פחותה יותר, כי מלכתחילה לא היו להם הדרת כבוד ומעמד. שנית, השפלתה החזירה "לנו", כלומר לקולקטיב היהודי, את הכבוד שנפגע בשל הזדהותה עם זבידי, ובגלל הבגידה הנובעת מכך שאישה יהודייה מזדהה, ואולי אף יותר מזה, עם טרוריסט פלסטיני.

לחציית הקווים המגדרית יש כאמור משמעות מיוחדת בעולם של הדרת כבוד, ומשמעות זו חשובה להבנת המקרה של פחימה. הדרת הכבוד של הגבר תלויה בהתנהגות מוחצנת, אמיצה ואסרטיבית, אולם בה בעת היא מתבססת באופן דיאלקטי על צניעות, תומתן המינית וצייתנותן של הנשים במשפחתו (קמיר, 2004: 24). מיניותה של האישה היא מקור לבושה ו"חילולה" (ללא קשר לרצונה ולהסכמתה של האישה) מכתים לא רק את הדרת כבודה שלה אלא גם את הדרת כבודו של הגבר המופקד על שמירתה, מכיוון שהיא מבטאת את שליטתו בה ואת נגישותו המינית אליה. כאשר היא מקיימת יחסים מיניים עם

גבר שהיא איננה "שייכת" לו היא לא רק מאבדת את הדרת כבודה, אלא גם מכתימה את הדרת הכבוד של הגבר שלו היא שייכת. כאשר "השימוש" בה נעשה על ידי גבר שהוא האויב, חילול מיניותה מכתיים את האומה. במובן זה, נשים בפרויקט הלאומי מזוהות עם תיחום הקולקטיב ועם טהרת הקבוצה, והן נחשבות לשומרות הסף של הקבוצה (Stasiulis and Yuval-Davis, 1995: 14–15). ההקבלה בין גוף האישה לגוף הלאום מובילה להקבלה של כיבוש לאונס, ולכן יש להגן על הגוף הנשי ועל הטוהר המיני מפני חדירה "זרה" כפי שיש להגן על האומה מפני חדירת צבא האויב (צורף, 2001: 58–59). כך, כל עוד הנשים לא נחדרות האומה נשארת שלמה וכביכול הומוגנית, ועל כן יש לשמור על הטוהר הנשי כדרך לשמור על טוהר האומה (שם, 60).

מעמדה המיוחד של הנשים אמנם מזכה אותן בהאדרה ובסטטוס מיוחד, אך בו בזמן מטיל עליהן פיקוח ושליטה שאינם מופעלים על גברים. לפיכך, כאשר מתעורר חשד שאישה "משלנו" שכבה עם גבר השייך לקבוצה של האחר, התגובה של האומה מזכירה תגובה סטריאוטיפית לבגידה בזוגיות. האינטימיות האישית והאינטימיות הלאומית המדומיינת חוברות יחד, והענישה וההיבטים הפומביים שלה חמורים הרבה יותר (Stasiulis and Yuval-Davis, 1995).

פחימה סירבה לאשר או להכחיש שהיחסים שלה עם זביידי היו רומנטיים אף שנשאלה על כך שוב ושוב. בכך ניפצה את אחד הטאבואים החמורים ביותר הממשטרים התנהגות של נשים יהודיות ואוסרים על יחסים מיניים או רומנטיים בין לבין גברים פלסטינים.²⁰ החשד לקיומם של יחסים כאלה והפגיעה בהדרת הכבוד הלאומי שהוא ייצג עוררו זעם ורצון לנקמה בה באמצעות פגיעה בהדרת הכבוד שלה. למרות סירובה של פחימה להבהיר את טיב יחסיה עם זביידי, הוקיעה אותה התקשורת הישראלית באופן פומבי על בחירתה כביכול בגבר ערבי. באחת מכתבות העומק בנושא אשר התמקדה בזביידי מתואר דיון בבית המשפט שבו נכחה פחימה. בכתבה מודגשת ההיררכיה בין הגבר הישראלי לגבר הערבי "הנחות" באמצעות תיאור של אמירות לועגות שהקהל השמיע לעבר פחימה, שלפיהן היא "לא יכלה למצוא גבר ישראלי [ולכן] היא התפשרה על פלשתינאי", וכי היא "הולכת עם ערבים בגלל שאף גבר יהודי לא רוצה אותה" (גבירץ ואסנהיים, 2005). בחירת הכתבים לצטט את הקהל ובחירת העורכים להשאיר ציטוטים אלו בכתבה מהוות ביוש פומבי של פחימה בפני החברה

²⁰ מערכות יחסים כאלו הן טאבו בחברה הישראלית והתגובות אליהן הן פעמים רבות אלימות, וראו רוזנברג וחסון, 2012. דוגמה קיצונית למשטור גופן של נשים יהודיות על מנת שלא תשבורנה את הטאבו הנוגע ליחסים בין נשים יהודיות לגברים ערבים הוא ארגון להב"ה (<https://www.leava.co.il/>), ארגון קיצוני הפועל כדי "להציל" נשים יהודיות מיחסים עם גברים ערבים.

הישראלית. ההשפלה הזו הגיונית על פי מודל הכבוד, מכיוון שככל שפחימה תמהונית ומוזרה יותר ומיקומה החברתי נמוך יותר מועצמת השוליות שלה, ובמקביל גם קטנה הפגיעה בהדרת הכבוד "שלנו".

השבת הדרת הכבוד הישראלית לא התבצעה רק בישראל, אלא גם בשטחים מול האוכלוסייה הפלסטינית. באחת מהכתבות על פחימה מתואר כיצד במהלך חיפוש לילי שערכו חיילי מג"ב אחריה בג'נין קראו לה החיילים בערבית ולא בעברית ברחבי המחנה: "היכן הזונה פחימה? באיזו מיטה היא מתחבאת?" (ויין וקרני, 2005א). גם פה הכוונה הייתה לנקום בה על מנת להחזיר את הדרת הכבוד "שלנו", אולם הפעם המטרה הייתה לעשות זאת בפני אלו שעמם הזדהתה. השימוש בשפה הערבית נועד לאוזני הפלסטינים, בני קהילה שגם היא מבוססת במידה רבה על ערכים של הדרת כבוד ושעבודה הקריבה פחימה את מקומה בחברה הישראלית. כינויה "זונה" הציג אותה כאישה אשר מיניותה "פרוצה" ולפיכך היא בעלת סטטוס נחות יותר. גם כאן, ככל שהשפלתה הייתה גדולה יותר וחשיבותה פחותה יותר, החדירה המדומיינת אליה לא פגעה בהדרת הכבוד של הציבור היהודי-ישראלי.

2. הבגידה, הקלון והשבת הסדר החברתי על כנו

פחימה הואשמה כאמור בבגידה במולדת על סמך סעיף 99 לחוק העונשין, אחד הפשעים החמורים ביותר שאזרחי המדינה יכולים לבצע. החוק הישראלי מאפשר להטיל עונש מוות על שני פשעים בלבד - על מעשי הנאצים או עוזריהם ועל בגידה במולדת, שבה יכולים להיות מואשמים רק אזרחי המדינה. חוק העונשין מונה שורה של מעשים הנחשבים לבגידה ועליהם מוטל עונש מוות, הכוללים כוונה לפגוע בריבונות המדינה והעברת שטחי מדינה לריבונות זרה, וכן פן אישי ו"אינטימי" יותר של "סיוע לאויב במלחמה", ההאשמה שבה הואשמה פחימה. 21 בבית המשפט, שבו נידון מקרה הבגידה ושבו מדברים את שפת "הזכויות האזרחיות", נתפסה פחימה תחילה כמסוכנת כל כך עד שבית המשפט הצדיק שוב ושוב את השימוש במעצר מנהלי נגדה. בהמשך קיבל בית המשפט את עסקת הטיעון שבה הודתה בהקראת מפה שהייתה חלק ממסמך צבאי סודי אשר נפל לידי זביידי ואנשיו, וגזר עליה שלוש שנות מאסר בלבד. בעניין זה חשוב להתעכב על התייחסותו של השופט אליקים רובינשטיין למהות עזרתה של פחימה לזביידי, אשר ידע עברית ולמעשה לא היה זקוק לעזרתה בהקראה או

²¹ סעיפים 97-99 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

בתרגום. דבריו של רובינשטיין חשובים כיוון שהם מצביעים על הציפיות
לנאמנות מאזרחים ישראלים שפחימה הפרה:

מסמך סודי ביותר, גם אם נפל [...] לידי הפלסטינים בגלל רשלנות או משגה של
גורם צבאי ישראלי, מחייב אזרח שאינו רוצה לסייע לאויב להתנהגות אחרת
מאשר תרגומו של המסמך לאויב. כך, גם אם מצויים במקום יודעי עברית
שיכלו לתרגם בצורה זו או אחרת את החומר, אך הם אנשים שעברית אינה
שפת אמם ולא בהכרח מבינים הם כל מונח ודקות לשונית במסמך עברי. אכן,
בצדק נטען על ידי בא כוח המשיבה כי אינה אשת מודיעין; אך שפת אמה
עברית והיא שירתה בצה"ל [...] והיא מעורה בישראל. אבל גם אם נניח כי
יתרונה היחסי של המשיבה על ידידיה בהקשר דנא היה מועט [...] עצם
התרגום מצביע על גלישה מן המתחם ההומניטרי של עיסוק במחשבים אל
הסיוע לכאורה לאויב. **מבחינת התנהגותה של המשיבה, גם אם יכלו אחרים**
לקרוא את החומר בצורה זו או אחרת, היה בכך לכאורה סיוע לאויב.²²

דברי השופט מצביעים על הרציונל מאחורי הצורך בענישתה של פחימה,
בין שאכן עברה את העבירה שבה הואשמה ובין שלא, מכיוון שגם אם בפועל לא
היו מעשיה בגדר סיוע לאויב הם עדיין נחשבו לכאלו. עולה מכך כי גם בית
המשפט התייחס אליה למעשה כבעלת אזרחות חלקית ולא אזרחות מלאה.

לבגידה במולדת יש השלכות חמורות ביותר בעולם של הדרת הכבוד, והיא
הבושה הקשה ביותר בעולם שבו הנאמנות לקבוצה היא תנאי יסוד לכל סוג
אפשרי של כבוד ומעמד. לבגידה יש גם משמעות אישית עבור הבוגדים עצמם
עקב הוקעתם והוצאתם מן הקבוצה, שבה יש להם לא רק כבוד ומעמד, אלא
שרק בתוכה וכחלק ממנה יש להם משמעות, ערך וזהות. במובן זה, בגידה
במולדת שוות ערך כמעט להתאבדות, מכיוון שמחוץ לקבוצה חייהם כמעט אינם
בעלי ערך.

ככל שיש לבוגד או לבוגדת הדרת כבוד גדולה יותר, כלומר מקומם בחברה
בכיר יותר והסטטוס שלהם גבוה, כך אות הקלון שהם מטילים על החברה
הנבגדת צורב יותר. כאשר אותו אדם "בעל ערך" חוזר בו ומביע חרטה, יש בכך
פיצוי משמעותי מכיוון שאפשר להתהדר בכך שהיא או הוא שבו לחיק החברה.
גם ההפך הוא הנכון: ככל שהבוגד או הבוגדת פריפריאליים יותר, עניים יותר,

²² בש"פ 801/05 מדינת ישראל נ' פחימה (פורסם בפסקדין, 30.1.2005); בקשה להארכת מעצר בבית
המשפט העליון, ההדגשות לא במקור.

מגוחכים או מעורערים בנפשם, כך קשה יותר להתהדר בשובם. אולם בגידה של אדם נחות עדיין מהווה ביזיון ופגיעה משמעותיים, ואחת מהדרכים להשיב את הכבוד האבוד היא להקצין את תכונותיהם השליליות עד שהם הופכים שוליים כל כך שאין בכוחם להמיט קלון, והם אינם יכולים לפגוע בהדרת הכבוד הקבוצתית.²³

חבירתה של פחימה לזבידי ורצונה להראות את הצד האנושי שלו ואת הסבל בג'נין מהווים בגידה במולדת בשתי רמות. ראשית, כפי שהראיתי קודם לכן, פחימה "בגדה" בהדרת הכבוד הקבוצתית כאשר סירבה להכחיש יחסים מיניים או רומנטיים בינה לבין זבידי. שנית, ניסיונה לדבר את "שיח הזכויות" בהקשר של הפלסטינים גרם לכך שהיא אתגרה את השיח הישראלי בנוגע לשטחים באופן שלא אפשר לחברה היהודית-ישראלית להכיל את דעותיה, בייחוד במהלך האינתיפאדה השנייה ומיד אחריה.

הערעור של פחימה על הסדר הקיים התבטא בשפת הזכויות האזרחיות, אולם התגובה אליו התקיימה בעולם של הדרת כבוד. פחימה היא אזרחית, ולפיכך על הזכות שלה לחיים, כלומר על הכבוד הסגולי שלה, אי-אפשר לערער מכיוון שהיא בעלת זכויות. ככזו, היא הואשמה בבגידה, עמדה למשפט ועסקת הטיעון שאליה הגיעה יחד עם הפרקליטות התקבלה. כלומר לא רק שלא נפגע הכבוד הסגולי שלה, אלא גם כבוד המחיה שלה נשמר. לשמירה זו על זכויותיה האזרחיות יש כמובן גם חשיבות קולקטיבית, מכיוון שאם יערערו על זכותה לחיים כפי שערערו על זכותו לחיים של זבידי באמצעות הניסיונות לחיסול ממוקד, הדבר יערער את זכויותיהם של כל האזרחים הישראלים ויפגע במהות הדמוקרטיה הישראלית.

לפיכך, הדרך להתמודד עם "בגידתה" של פחימה הייתה להנמיך את מעמדה ולהדיר אותה דרך פגיעה בהדרת הכבוד שלה. הכיסוי התקשורתי שיקף את הניסיון "להוריד" אותה למעמד של מי שלא תהיה מסוגלת להביך. ראשית, אשמתה הוכרעה עוד לפני הגשת כתב האישום, כאשר הוכרז כי היא "יהודייה בשירות הטרור" (מי-טל ושקד, 2004) אשר "נחושה לבצע פיגועים" (ירקוני, 2004) ו"שיבשה לכידת מבוקשים" (גבאי, 2004). כאשר הוגש כתב האישום קבעו **בידיעות אחרונות** באופן חד-משמעי כי היא "סייעה לאויב" (ירקוני, 2004). אפילו הניסיונות המעטים להגן עליה בתקשורת השתמשו בשיח שמידר אותה. בכתבה שכותרתה "היא לא מכשפה" נכתב: "בעוד שהפרקליטות הפכה את פחימה למכשפה [...] כתב האישום מגלה שפחימה היא בעיקר בעלת דעות

²³ ניתוח זה מבוסס על תגובתה של אורית קמיר להרצאה שנתתי בסדנה על כבוד במכון דיוויס.

דחיות וקיצוניות" (אהרונ, 2004). אחרי חצי שנה בכלא היא כבר לא רק פושעת מורשעת אלא גם "אויבת הציבור" ומעורערת בנפשה, אישה פתיה ו"מפותה", "אשר העמידה פנים שהיא בהריון, זרקה חפצים על חוקריה וקיללה אותם בכל הזדמנות" (ויין וקרני, 2005א). כך הפכה אותה התקשורת הישראלית מאישה שניסתה לאתגר את השיח הפוליטי לאישה שהיא אמנם מסוכנת אך בעיקר מעוררת בוז.

ה. סוף דבר

פחימה סירבה להתנצל ומעולם לא הביעה חרטה פומבית על מעשיה, כפי שביקשו ממנה למשל חוקרי השב"כ, שאמרו לה שמטרתם להפוך אותה ל"יהודייה טובה" (ויין וקרני, 2005ב). הציבור היהודי-ישראלי לא היה מסוגל להכיל את חוסר החרטה שלה ולא היה מסוגל ברובו להקשיב למה שפחימה התאמצה לספר. לכן פחימה עברה הדרה כפולה: נעשתה לה דה-לגיטימציה חברתית על ידי הפיכתה לאישה תמהונית ובזויה, ובו בזמן היא גם עברה קרימינליזציה משפטית כאשר נמצאה אשמה בתרגום מסמך אשר לפי דבריו של השופט רובינשטיין לא היה צורך לתרגמו (מכיוון שלא היה בו כמעט טקסט בעברית) ולא היה עבור מי לתרגמו, מכיוון שחלק מהפלסטינים שעבורם כביכול תרגמה ידעו עברית.

אולם כל זה עדיין לא עונה על השאלה מדוע הציבור הישראלי, החי בחברה דמוקרטית המקדשת את כבוד האדם כערך בסיסי, לא היה מסוגל להקשיב למה שפחימה הנכיחה בנוגע למצב ההומניטרי העגום בג'נין ובנוגע לזכות לחיים של זבידי.

ניתוח מקרה פחימה על פי מודל הכבוד מספק תשובה לשאלה זו, והיא טמונה תפיסה הישראלית של (חוסר) הכבוד הסגולי של הפלסטינים. השימוש בחיסולים ממוקדים ובמעצרים מנהליים מראה כי בעיני חלקים גדולים מהציבור הישראלי אין לפלסטינים, ובמיוחד לאלו המואשמים במעשי טרור, כבוד סגולי; כלומר אין להם את מערך הזכויות הבסיסי, או "הרזה" ביותר, הנותן להם את הזכות לחיים. כך גם עולה מהפולמוס הציבורי סביב המקרה של אלאור עזריה, אשר הרג מחבל פצוע ואמנם הורשע בהריגה אך שוחרר מהכלא לאחר תשעה חודשי מאסר בלבד. במובן זה, בישראל לא היו מסוגלים להכיל את השיח של פחימה על זכויות, על כבוד סגולי ועל כבוד מחיה לאוכלוסייה הפלסטינית.

הקישור של פעולותיה לקשר רומנטי אפשרי עם זביידי עשה כאמור דה-פוליטיזציה למעשיה והסיט את הדיון מהסיכולים הממוקדים והכבוד הסגולי של הפלסטינים להשבת הדרת הכבוד היהודית-ישראלית. במילים אחרות, בעוד הקריאה של פחימה לשמש כמגן האנושי של זביידי הגיעה משיח של ריספקט, כלומר של הכרה בזכויות אדם, מעשיה נקראו במסגרת שיח של הדרת כבוד, כלומר כרומן עם "טרוריסט" פלסטיני, ולכן התגובה התקשורתית לדבריה נבעה משיח של הדרת כבוד. מעבר לכך, ייתכן כי הדרישה של פחימה לזכות לחיים עבור המחבל הפלסטיני הייתה כל כך בלתי נתפסת מכיוון שהיא איננה אפשרית במצב הקיים, ועל מנת לרוקן אותה מתוכן הוחזר השיח למקום של הדרת כבוד, כלומר של מערכת היחסים שלה עם זביידי. וכך, דרישתה לזכות לחיים עבור ה"טרוריסט" הפלסטיני הפכה לשיח על מערכת יחסים רומנטית כביכול בין האישה המזרחית מהשיכון בקריית גת לבין ה"ארכי-טרוריסט" זביידי.

רשימת מקורות

- אהרונ, מיכל, 2004. "היא לא מכשפה", **מעריב**, 30.12.2004.
- בארת, רולאן, 1998. "המיתוס היום", **מיתולוגיות**, תרגום: עידו בסוק, תל אביב: בבל, עמ' 332-492.
- בן שמחון, קובי, 2004. "אין לטלי חברים שיספרו עליה", **הארץ**, מוסף סוף השבוע, 15.9.2004.
- ברקוביץ, ניצה, 2001. "אזרחות ואימהות", יואב פלד ועדי אופיר (עורכים), **ישראל: מחברה מגויסת לחברה אזרחית?**, ירושלים: מכון ון ליר בירושלים, עמ' 206-243.
- גבאי, דורית, 2004. "פחימה שיבשה לכידת מבוקשים", **מעריב**, 27.12.2004.
- גבירץ, יעל, אורן מאירי ואיציק סבן, 2004. "איזראלי גירל", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 13.8.2004.
- גבירץ, שרה, ועמרי אסנהיים, 2005. "שופוני", **מעריב**, מוסף סוף השבוע, 11.2.2005.
- ויזלטיר, מאיר, 2007. [שיר מיוחד שנכתב לרגל שחרור טלי פחימה](http://matityaho.com), matityaho.com, 15.1.2007.
- ויין, גידי, ויובל קרני, 2005. "השב"כ רק עשה לי טוב", **ידיעות אחרונות**, 7 ימים, 17.6.2005.
- , 2005. "אויבת העם", **ידיעות אחרונות**, 7 ימים, 21.1.2005.
- טל שיר, ענת, וצדוק יחזקאלי, 2004. "מי שירביץ לי, אני ארביץ לו בחזרה", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 10.9.2004.
- יבלונקה, אורי, עמיר רפפורט ועדי שלם, 2004. "לראשונה פעילת שמאל נשלחה למעצר מנהלי", **מעריב**, 6.9.2004.
- ירקוני, יורם, 2004. "כתב אישום מרוכך נגד פעילת השמאל טלי פחימה: סייעה לאויב", **ידיעות אחרונות**, 27.12.2004.
- , 2004. "פחימה נחושה לבצע פיגועים", **ידיעות אחרונות**, 15.9.2004.
- כהן, הדס, 2017. "עצור! בוגדים לפניך: הבוגד כסמן גבול ההגמוניה והשיח", הני זובידה ורענן ליפשיץ (עורכים), **עצור - אין גבול! על גבולות והיעדרם, ישראל 2017**, ראשון לציון: ידיעות אחרונות וספרי חמד, עמ' 342-358.
- לוי, גדעון, 2004. "גבר מת מהלך", **הארץ**, 26.3.2004.
- ליס, יונתן, ושחר רותם, 2004. "מה עשתה טלי פחימה מתל אביב במחנה הפליטים בג'נין", **הארץ**, 27.5.2004.
- מאירי, אורן, וגיא מי-טל, 2004. "טלי התכוונה להעביר מטען", **ידיעות אחרונות**, 11.8.2004.
- מי-טל, גיא, וטובה צימוקי, 2004. "מידע חדש נגד טלי פחימה", **ידיעות אחרונות**, 6.4.2004.
- מי-טל, גיא, ורוני שקד, 2004. "החשד: יהודייה בשרות הטרור", **ידיעות אחרונות**, 10.8.2004.
- נוה, חנה, 2007. "מגדר וחזון הגבריות העברית", ירמיהו יובל (עורך), **זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני, מבט אנציקלופדי**, ירושלים: כתר, 2007, עמ' 117-122.
- נחתומי, חיים, 2004. "טלי פחימה והשב"כ", **הצופה**, 16.8.2004.
- סגל, רונה, 2004. "ג'נין? ג'נין!", **העיר**, 18.3.2004.

סויסה, מאיר, ואמיר רפפורט, 2004. "אני לא ואנונו", **מעריב**, 11.8.2004.

פוקו, מישל, 2005. **הארכיאולוגיה של הידע**, תל אביב: רסלינג.

צורף, מירה, 2001. "כבוד האישה וכבוד האומה: בחינה מחדש של הסוגיה בהגותה של האינטלקטואלית המצרית מרים זיאדה", **זמנים: רבעון להיסטוריה** 74: 56-70.

קליין, ענת, 2010. "ניתוח שיח ביקורתי של טקסט עיתונאי", לאה קסן ומיכל קרומר-נבו (עורכות), **ניתוח נתונים במחקר איכותני**, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, עמ' 230-253.

קמיר, אורית, 2007. **כבוד אדם וחווה: פמיניזם ישראלי, משפטי וחברתי**, ירושלים: כרמל.

---, 2004. **שאלה של כבוד: ישראליות וכבוד האדם**, ירושלים: כרמל.

רוזנברג, עודד, וניר חסון, 2012. "5 קטינים נעצרו בחשד לתקיפת ערבי: 'חשבנו שניצל יהודייה'", **הארץ**, 12.9.2012.

שבתאי, אהרון, 2004. "[שני שירים על טלי פחימה מאת אהרון שבתאי](#)", **מעריב nrg**, 10.9.2004.

Liebes, Tamar, 1994. "Narrativisation of the News: An Introduction", *Journal of Narrative and Life History* 4(1-2): 1-8.

Stasiulis, Daiva K., and Nira Yuval-Davis, 1995. *Unsettling Settler Societies: Articulations of Gender, Race, Ethnicity and Class*, London: Sage.